

Recension:

Det stora uppdraget – EFS mission 1866–2016

Vi återvänder avslutningsvis till missionen och en ny påkostad bok om EFS mission från tiden för konventikelplakatets upphävande och fram till våra dagar.¹ Rune Imberg har läst och förmedlar sina iakttagelser och reflektioner.

I drygt 130 år var EFS (Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens) bokförlag ett av de viktigaste bokförlagen i Sverige. Under en period var det till och med störst i Sverige, alla kategorier. Vid början av 1990-talet drabbades det av en ekonomisk svacka och köptes till sist upp av bokförlaget Verbum.

En av höjdpunkterna i rörelsens bokutgivning nåddes 1956 då EFS fyllde 100 år. Detta år gav man ut tre mycket viktiga böcker: Allan Hofgrens s.k. bokfilm *Med Gud och hans vänskap. Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen genom 100 år*, den 36:e upplagan av Rosenius *Dagbetraktelser* samt Sven Lodins klassiska biografi *C. O. Rosenius. Hans liv och gärning*.

Det faktum att EFS-rörelsen 1992 förlorade sitt bokförlag innebar inte att man miste sin kompetens vad gäller bokutgivning, däremot att distributionskanalerna blev krångligare. Detta är ett beklagligt faktum, inte minst för dagens kyrko- och missionshistoriska forskning.

I samband med rörelsens 150-årsjubileum, 2006, gav man ut en liten skrift på 120 sidor, *I detta tecken. Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen 150 år* (red. Inger Hägg). Boken innehåller en del intressant material men ger ändå intryck av att den publicistiska storhetstiden är passerad och väcker blandade känslor. Den distributionskanal man valde, *EFS läser*, är inget traditionellt bokförlag utan förefaller snarast vara en funktion inom EFS rikskansli.

Fem år senare utkom boken *Kenisha. The Roots and Development of The Evangelical Church of Eritrea 1866–1935* (2011). Boken skrevs av Karl-Johan Lundström (med bistånd av hustrun Maj-Britt) och slutredigerades av Ezra Gebremedhin. Det är en imponerande missionshistorisk framställning, rikt illustrerad och med förnämlig layout. Tyvärr misslyckades *EFS läser* med att sprida boken i Sverige. Enligt Libris-systemet (libris.kb.se) återfinns boken bara på Nordiska Afrikainstitutet i Uppsala, Södertörns högskola samt Linné-universitetet. Däremot har boken via sitt internationella förlag, *Red Sea Press*, nått ett antal universitetsbibliotek runtom i världen (se worldcat.org).

Det är därför beklagligt att EFS åter misslyckats med distributionen, när man nu fått fram en av sina mest imponerande böcker någonsin: *Det stora uppdraget. EFS mission 1866–2016*. Som läsare tänker man: Hur ofta produceras sådana böcker i Sverige? Enligt Libris-registret återfinns boken på fem offentliga bibliotek, medan Camilla Läckbergs bok *Häxan* finns på 113!

SLUTPRODUKT

Den bok som läsaren får i sin hand, *Det stora uppdraget*, är en fantastisk slutprodukt på ca 510 sidor. Redaktörerna Klas Lundström och LarsOlov Eriksson har styrt en författargrupp på ca 30 personer. En särskild eloge förtjänar Jonatan Knutes (art director), Benjamin Kruse (formgivare, illustratör) samt Martin Nilsson (bildredaktör här liksom till *Kenisha*). Bilder, kartor, layout – allt samverkar och ger läsaren en känsla av atmosfären när det begav sig. Man förflyttas till tid och rum: Per Stjärne vid den etiopiske kejsarens palats (s. 114), missionärskonferensen i Nakamte 1952 (s. 119), den indiske helbrägdagöraren Mahesh Kumre med familj (s. 193). Kombinationen text, bild och bildtext firar triumfer, t.ex. när man beskriver hur sjuksköterskan Greta Johansson (Uhlin) i Ilula i Tanganyika 1939 lyckades bota en åsna och därefter fick se människor strömma till sin nyöppnade klinik. På s. 243 får man se både ”klinikern”, ett slags hydda, och åsnan under pågående behandling!

Boken gör anspråk på att vara indelad i åtta delar. Själv hävdar jag att den är indelad i *nio* och att den sista utgör ett slags höjdpunkt i denna magnifika skrift. (Vi återkommer till detta.)

STRUKTUR

Det stora uppdraget börjar med en inledande del som ger grundläggande missiologiska perspektiv. De tre kapitlen fångar upp mycket av EFS missionsteologi när allt började, runt 1866, ända fram till nutid. Mycket är känt sedan tidigare men presenteras på ett fräscht sätt. Särskilt givande är Stefan Holmströms artikel ”EFS missions-syn”, där han visar att denna vilar på de fyra ”all-orden” i Matt. 28: All makt – alla folk – alla bud – alla dagar. Denna första del fungerar som en god plattform för det som följer.

Del 2, ”Missionsländerna” (s. 28–319), utgör bokens huvuddel. Där får man möta det faktiska missionsarbetet under 150 år i sju länder samt de s.k. *oromo*-expeditionerna. Av naturliga skäl lyfts särskilt Eritrea, Etiopien, Indien och Tanzania fram. Framställningarna är gedigna och lyckas sätta in missionsatsningarna i resp. kontext: politiska och religiösa förhållanden, den koloniala utvecklingen och övergången (eller återgången) till självständighet, kyrkans framväxt ur den tidigare missionen, och så vidare. Överlag är bidragen välskrivna och intressanta. Däremot kan man fundera över vissa politiska analyser: Vilken distans hade egentligen EFS mission till 1970-talets katastrofala *ujamaa*-experiment i Tanzania?² Hur övervägt var agerandet i Etiopien under kejsar Haile Selassies tid resp. revolutionsåren? Till sådana frågor har framtida forskning anledning att återkomma.

Delarna 3–7 är mer spretiga men bidrar till att ge boken bredd och innehåller många intressanta bidrag. Del 3, ”Mission bland svenskar i andra länder”, tar upp verksamhet riktad till svenska utvandrare (främst USA),

sjömansmission och arbete bland svenskatalande estländare. Även EFS' "sjömansmission" (s. 327, 330) och inte bara dess "hednamission" föregrep motsvarande arbete från Svenska kyrkan med åtskilliga år. Vad säger det om Svenska kyrkan på 1800-talet – och säger det något om läget i dag?

I del 4 skildras "Barns och ungdomars engagemang". År 1950 var inte mindre än femton missionärer understödda av söndagsskolor och barngrupper. Samma år ansvarade juniorerna ekonomiskt för tio missionärer, däribland de senare så kända Per och Valborg Stjärne, medan pojkgруппerna i Sverige stödde en blindskola i Etiopien och flickgrupperna ett småbarnshem i Indien (s. 344 f, 348 – här finns dock en viss textöverlappning).

I del 5–7, "nödhjälps- och flyktingarbete", "arbete i relation till muslimer" resp. "röster från Syd", återkommer perspektiv som tagits upp tidigare men nu ges en mer tematisk behandling. Även här ger boken anledning till reflektioner, till exempel vad gäller u-hjälp. Modern u-hjälp har många av sina rötter i 1800-talets starka missionsengagemang. Är den inte därmed ett slags "sekulariserad internationell diakoni" (se även s. 466–469)?

Bokens del 8, "Övrigt", behandlar ett antal frågor som ofta ligger på ett meta-plan: Missionärsutbildning – missionsinformation för "öga, tanke och handling" (av Martin Nilsson) – tre missionsteologer – missionärsgravarna vid Bromma kyrka (tänk att en namnlista med korta biografier kan vara så gripande!) – missionens och civilsamhällets roll i svenskt bistånd – samverkan med Svenska kyrkan – visioner för framtiden. Birger Olssons framställning "Tre missionsteologer" är intressant. Däremot kunde han

besparat sig den inledande slängen mot Axel B. Svensson, en av grundarna av Bibeltrogna Vänner (s. 453). Om man vid Köpenhamns universitet kan skilja mellan "konservativ" och "ortodox bibelsyn" borde begreppen fungera också i Lund och Uppsala.

Bokens första bilaga (s. 482–506) är en av bokens höjdpunkter, och egentligen en nionde del. Här förtecknas en stor del av bokens huvudaktörer eller kanske "hjältar": I tvåspalt, på 24 sidor, listas drygt 1 100 missionärer med födelsedag (samt ev. dödsdag) samt tjänstgöringsland och placering. Det är en magnifik avslutning som krävt ett otroligt arbete. Att listan har vissa brister (stavfel, felplaceringar m m) är nästan oundvikligt, men ibland är principerna svårbegripliga: De ca 30 personer som burit namnet Andersson – står de i bokstavsordning, åldersordning eller återges äkta makar parvis (s. 483 f)?

REFLEKTIONER

En bok som *Det stora uppdraget* ger inte bara upphov till många läsoplevelser utan även till många reflektioner. Låt mig lyfta fram några sådana.

Visioner

Boken är genomsyrad av visioner, särskilt den första tredjedelen. Särskilt viktigt är att dessa delades av styrelsen, missionärerna och missionsvännerna. Framför allt gäller det *oromo*-visionen, att nå det afrikanska oromofolket (*galla*) med evangeliet. Gustav Arén har i sin avhandling, *Evangelical Pioneers in Ethiopia* (1978), lyft fram denna visions stora betydelse. Här aktualiseras visionen på nytt, men Stefan Holmström vågar citera den i dess ursprungliga formulering: *Till Galla eller dö!* (s. 18). Denna for-

1950 var femton missionärer understödda av söndagsskolor och barngrupper.

mulering har på senare tid betraktats som så anstötlig eller pinsam att varken Arén eller Lundström-Gebremedhin citerat den i sina böcker. Och dö, det gjorde pionjärmissionärerna förvisso. År 1869 dog fyra i sjukdom och två blev mördade (s. 33).

Många missionärer har gjort exceptionella insatser för flickor och kvinnor på missionsfälten.

Uthållighet

Ett av de utmärkande kännetecknen på EFS-rörelsen, långt in på 1900-talet, verkar ha varit uthållighet. Trots alla motgångar som man mötte, och att många av de första missionärerna dog eller dödades, fanns det hela tiden nya missionärer att skicka ut. Efter år av umbäranden och misslyckanden tvingades styrelsen 1877 konstatera att man inte kunde skicka fler missionärer till Afrika – fältet var fullt! Man valde att starta ett nytt arbete, i Indien, för att ha någonstans att skicka de otåliga missionärs-kandidater som stod på kö (s. 183).

Framsyntheten

Det är lätt att vara efterklok men svårt att vara klok före. Trots detta kan man konstatera att många missionärer, vare sig de agerade med eller utan styrelsens stöd, ofta kom att fatta visa beslut, inte minst i de komplicerade förhållanden som rådde i Abessinien (Etiopien) på 1800-talet. Boken visar, liksom tidigare forskning, att de goda besluten var fler än de dåliga. Det faktum att missionsarbetet lyckades överleva kriserna i Eritrea och Etiopien, på 1930-talet, och bitvis blomstra, visar hur gediget arbetet var i grunden (s. 45 ff., 111 ff.).

Märkliga personligheter

En slående detalj i bokens persongalleri är de många märkliga personligheter som

möter – dock har boken tyvärr inget personregister. Många personer har kommit att utträtta storverk, inte så sällan personer med oväntad bakgrund. Ofta har detta skett i det tysta medan andra har utträttat så exceptionella insatser eller under så lång tid att de tenderat att dra till sig omgivningens uppmärksamhet. En gestalt i boken är närmast att betrakta som världsberömd, nämligen *Onesimos*, slavpojken som blev elev på Johannelund och sedan bibelöversättare. Han är en portalfigur i oromokulturen. Men hans kvinnliga medhjälpare, mest känd bara under namnet *Aster*, gjorde även hon exceptionella insatser (de nämns bland annat på s. 35). Man kan likaså konstatera att vissa missionärer har utfört insatser under mycket lång tid; faktum är att särskilt vissa kvinnliga missionärer kom att leva mycket länge. Valborg Stjärne tillhör den exklusiva grupp människor som upplevt tre århundraden, 1895–2000 (s. 101).

Exceptionella insatser

Det är även slående, att vissa personer ger intryck av att vara "larger than life" – man kan knappt fatta hur en enda person kan göra sådana insatser. En ny bekantskap för mig i detta sammanhang är engelsmannen Clement Moss (1916–1996). Han kom till Indien 1939 och antogs som missionär 1942; han var gift med en svensk missionär. Han arbetade på olika ställen i Indien och framstår nästan som en missionshistoriens variant av Stålmannen: Han utbildade sig till präst och läkare och lärde sig en rad språk: gondi, marathi, urdu, hindi och svenska. Dessutom var han en god sångare, organist, urmakare, optiker, tandläkare, kamerareparatör och bilmekaniker – och under hans ledning ut-

vecklades sjukhuset i Padhar till att bli känt över hela Indien (s. 211–213, 497).

Missionens betydelse för kvinnorna

Det är anmärkningsvärt hur lite *credit* som kristen mission, i detta fall EFS, fått av den moderna feminismen för sitt kvinnoarbete. Det är ingen tillfällighet att många kvinnor på missionsfälten, och i ett tidigt skede, blev kristna. Många missionärer – inte minst männen! – har gjort exceptionella insatser för flickor och kvinnor på missionsfälten. Sjukvården har naturligtvis kommit många kvinnor till gagn, bland annat har förlossningsvården ofta prioriterats. Minst lika anmärkningsvärt är det faktum att man ofta och tidigt satsade på flickskolor. Redan på 1800-talet utgjorde flickorna en mycket stor andel av elevantalet på EFS missionsskolor.

AVSLUTNINGSVIS

Det stora uppdraget är ett stort och lyckat projekt men det innebär inte att allt är idealiskt eller perfekt. Här vill jag ge exempel på saker som kunde varit annorlunda.

Större vidsynthet

EFS är inte den enda rosenianska aktören i Sverige. Det hade funnits anledning att belysa de båda schismerna inom EFS: Vilka effekter gav konflikten på 1870-talet, då Svenska Missionsförbundet uppstod, för missionsarbetet? Det perspektivet saknas i boken. Ännu mer beklaglig är tystnaden kring relationen till Bibeltrogna Vänner (numera Evangelisk Luthersk Mission – BV). De båda organisationerna har sedan 1911 existerat i varandras närhet i Eritrea och Etiopien och influerat varandra, både vad gäller missionärer och inhemska krafter. Den ita-

lienska fascismens agerande 1935–36, som ledde till att både EFS och BV förlorade sina afrikanska missionsfält, ledde till att EFS påbörjade ett nytt arbete i Tanganyika (Tanzania) och BV i Kenya. Att det kunde blivit tvärtom (EFS i Kenya och BV i Tanzania) lyfter jag fram i min bok *A Door Opened by the Lord* (2008, s. 64), men i *Det stora uppdraget* fokuseras uteslutande EFS-perspektivet. En större vidsynthet hade inte varit fel.

Underskattning av missionens betydelse

Vad värre är, boken misslyckas ofta med att lyfta fram den kristna missionens oerhörda betydelse och åtskilliga av dess ”succéer”. Att Mekane Yesus-kyrkan har en stor tillväxt nämns, men hur exceptionell den är lyfts inte fram tillräckligt, inte heller den lutherska kyrkans (ELCT:s) tillväxt i Tanzania. Mellan åren 1985 och 2015 mer än sexdubblades antalet medlemmar, från 1 miljon till 6,5 miljoner. Det innebär att i Tanzania har andelen lutheraner ökat från 4,6 % av befolkningen till 12,9 % på 30 år (s. 287). Med andra ord: 1985 var *en kristen av tio* lutheran, nu är det var *tredje eller fjärde*.

Inte heller lyckas boken riktigt förmedla vilka exceptionella sjukvårdsinsatser de kristna utfört i Indien. År 1970, 23 år efter landets självständighet, utgjorde de kristna ca 2 % av befolkningen, men kyrkorna ansvarade för ca 25 % av all sjukvård. Och sjukhuset i Padhar, som EFS grundat, var det främsta sjukhuset vad gäller cancervård – i en region som omfattade 60 miljoner människor (s. 211–213).

Kvinnliga präster

Att många kvinnliga missionärer har gjort stora insatser och haft märkliga livsöden

framgår gång på gång i boken, t.ex. Elsie Winqvist, Vivi Rinman och Valborg Stjärne (s. 43, 101, 199). Men vad gäller senare tider är för många av författarna en fråga nästan viktigare än allt annat: frågan om kvinnliga präster (se t.ex. s. 166 f., 219 f., 293). Att någon skulle kunna ifrågasätta denna ordning, till exempel i missionsländerna, antyds knappt. Engagemanget är så kraftfullt att boken ibland riskerar att tappa sin annars så sobra stil. På s. 221 återges en bild av en "historisk prästvigning" 2015 i Chhindwara i Indien, då kyrkan fick sina första kvinnliga präster. Trots att helsidesbilderna i boken är på 20 x 28 cm (boken klassas i Sverige som foliant) går det inte att urskilja en enda kvinnlig präst på fotot! Det som syns är en lång procession med ett 20-tal män och därtill några enstaka kvinnliga gudstjänstdeltagare – men var finns de kvinnliga prästerna? Längst bak, skymda.

Ökande distans till dotterkyrkorna

Att EFS med åren rört sig i en teologiskt allt mer liberal riktning görs inte särskilt tydligt i boken men skiner ibland igenom.

Den skarpa kritiken från Mekane Yesuskyrkan i Etiopien och ELCT i Tanzania mot Svenska kyrkan nämns (s. 168 f, 285 f), men inte att den indirekt även drabbar EFS. Det anmärkningsvärda är alltså att EFS varit med om att ge upphov till två av världens största lutherska kyrkor, tillika två av dem som växer allra mest. Samtidigt som dessa växer, ökar deras teologiska distans till moderorganisationen (vilket dock antyds med en mycket diskret formulering på s. 297).

DET STORA UPPDRAGET är alltså en vacker, innehållsrik och tankeväckande bok som skildrar EFS missionsarbete under 150 år. Det är utmärkt att den kommit ut nu: Den är ett monument över en tid som börjar kännas allt mer avlägsen. Nu får vi vänta med spänning på hur de unga afrikanska och asiatiska kyrkorna för sin del av forskningen vidare.

Rune Imberg

Teol. dr. Lektor i kyrkohistoria, Församlingsfakulteten, Göteborg

1. Klas Lundström, LarsOlov Eriksson (red.), EFS läser, Uppsala 2016 (s. 511)

2. *Ujamaa*-byarna var ett storskaligt socialistiskt experiment i

Tanzania; miljontals människor tvångsförflyttades till gigantiska storbyar på landsbygden.